

РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ТОРГІВЛІ ТА ПРОМИСЛОВОСТІ НАДДНІПРЯНЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

DEVELOPMENT OF COMMERCIAL BANK CREDITATION TO TRADE AND INDUSTRY IN THE DNIPRANI REGION IN THE SECOND HALF OF THE 18TH – EARLY 20TH CENTURY

Постановка проблеми. У другій половині XVIII – на початку XX століття Наддніпрянська Україна, перебуваючи у складі Російської імперії, зазнала суттєвих соціально-економічних змін. Зростання міського населення, розвиток ремесел, активізація внутрішньої та зовнішньої торгівлі, а також зародження промисловості зумовили потребу у створенні ефективних фінансових інструментів, здатних забезпечити стабільну підтримку господарської діяльності. У цих умовах особливого значення набув процес становлення банківської системи та розвитку комерційного кредитування, яке стало одним із ключових важелів модернізації економіки регіону.

Актуальність теми. Актуальність дослідження комерційного банківського кредитування полягає у недостатньому рівні його вивчення в регіональному контексті, на відміну від більш досліджених напрямів аграрного та іпотечного кредитування. Аналіз становлення банківської інфраструктури та механізмів кредитування у Наддніпрянщині дозволяє глибше зрозуміти передумови формування ринкової економіки, характер соціально-економічної динаміки та процеси модернізації українських земель напередодні XX ст. Метою дослідження є виявлення особливостей організації комерційного кредитування торгівлі та промисловості, визначення ролі банківських установ у господарському розвитку краю та аналіз його інституційних форм і механізмів функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічно проблема розвитку кредитування в Наддніпрянській Україні висвітлена в працях сучасних дослідників, зокрема В. Орлика, О. Бондаренка, О. Марченко, Т. Гончарук, С. Орлик, М. Орлика та ін.

Так у статті С. Орлик та М. Орлика (Орлик, Орлик, 2022) здійснено історіографічний аналіз наукових праць сучасних українських дослідників, присвячених становленню та розвитку банківського кредитування в Наддніпрянській Україні у другій половині XVIII – на початку XX століття. У публікації визначено два ключові періоди розвитку банківської кредитної системи: дореформений (1729–1860) та період імперської реформи (1860–1919). Особливу увагу приділено різним формам кредитування – іпотечному, аграрному, комерційному та діяльності таких банківських інституцій, як державні та акціонерні. Акцентовано на перевазі міждисциплінарного підходу в дослідженнях та окреслено актуальні напрями для подальших наукових пошуків, зокрема дослідження впливу банківської системи на соціально-

економічний розвиток українських земель.

У науковій розвідці О. Марченко здійснено дослідження становлення та розвитку міських громадських банків упродовж XIX – початку XX ст. на основі аналізу нормативно-правових актів, що регламентували їхню діяльність, а також практичного досвіду функціонування Єлисаветградського міського громадського банку. У кредитній системі російської імперії міські громадські банки посідали важливе місце як фінансові установи, що не перебували у державному підпорядкуванні, а були створені з ініціативи міських громад для задоволення потреб населення. До прийняття законодавчих актів – зокрема Положень 1857 та 1862 років – ці банки номінально підпорядковувались міському самоврядуванню, однак фактично діяли автономно, без звітності перед центральними органами влади чи громадськістю (Марченко, 2024).

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна ситуація другої половини XVIII ст. характеризувалася поступовим переходом від аграрного до змішаного типу господарства з розвитком ремесла, торгівлі та первинних форм індустріалізації. Початкові форми кредитування мали переважно лихварський характер, що обмежувало економічну активність. Поступове формування банківської системи імперії, зокрема створення Державного банку в 1860 році, стало важливою передумовою розвитку кредитних відносин на українських землях. Упродовж XIX століття в регіоні активно зростала мережа кредитно-фінансових установ: акціонерних комерційних банків, міських громадських банків, відділень Державного банку. Їх діяльність забезпечила кредитування торговельних операцій, мануфактур, фабрик і дрібної промисловості.

Основними формами комерційного кредитування були короткострокові позики, що використовувалися для сезонних торговельних операцій, зокрема підготовки та експорту зерна, а також довгострокові кредити, спрямовані на розвиток промислових підприємств, модернізацію обладнання та будівництво нових виробництв. Вексельні операції стали ключовим інструментом обслуговування торговельних угод, полегшуючи розрахунки та рух товарних партій. Банки надавали позики під заставу товарів, нерухомості, цінних паперів, забезпечували акредитиви та гарантії для експортно-імпортних операцій. Важливим елементом стала можливість залучення коштів через облігаційні позики для реалізації масштабних індустріальних проєктів.

Регіональна специфіка Наддніпрянщини визначалась вигідним географічним положенням, багатими природними ресурсами й розвиненою торговельною мережею. Особливу роль відігравали порти Одеси, Херсона та Миколаєва, через які здійснювався значний обсяг експорту зерна, що сприяло активному кредитуванню торговців і посередників. У промисловості кредити забезпечували розвиток цукрової, металургійної, машинобудівної та текстильної галузей. Важливими осередками банківського життя стали Київ, Харків та Катеринослав.

Окремий вплив на розвиток кредитної системи мала імперська політика. Державний банк виконував функції основного кредитора великих

підприємств, тоді як акціонерні й міські банки обслуговували торговельні та промислові структури середнього рівня. Однак централізація фінансової системи обмежувала можливості місцевого самоврядування й підприємців. Законодавчі акти 1857, 1862, 1883 та 1912 років визначали порядок функціонування міських банків, ступінь їх підпорядкування міським думами і державним органам. Зовнішні чинники, такі як Кримська війна, російсько-турецька війна, політичні кризи, а також місцеві події (зокрема єврейські погроми 1881 р.) мали значний вплив на стабільність банківської системи.

У другій половині XIX ст. активна участь іноземного капіталу — французького, бельгійського, німецького, британського — сприяла розвитку гірничодобувної, металургійної та транспортної інфраструктури. Це поглибило інтеграцію регіону у світову економіку, посилило конкуренцію на ринку капіталу та стимулювало розвиток нових підприємств.

Роль банківського кредитування в соціально-економічному розвитку регіону була масштабною. Саме завдяки кредитам формувалася підприємницький прошарок, розвивалися промислові центри, зростала приватна ініціатива у сфері малого та середнього бізнесу. Банківські установи сприяли розбудові торговельної інфраструктури, удосконаленню логістичних зв'язків та загальному підвищенню економічної активності. Водночас нерівномірність доступу до кредитних ресурсів та високі процентні ставки в окремі періоди поглиблювали соціально-економічні контрасти, що було характерною рисою економіки регіону.

Наприкінці XIX — на початку XX століття розвиток банківської системи стикався із серйозними викликами. Економічні кризи 1899–1903 та 1911–1913 років призвели до скорочення обсягів кредитування, посилення вимог до позичальників та зростання вартості фінансових ресурсів. У цих умовах особливо потерпали малі й середні підприємства, які не мали можливості конкурувати з великими промисловими компаніями.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що банківське кредитування торгівлі та промисловості Наддніпрянщини у другій половині XVIII — на початку XX століття стало одним із ключових чинників економічної модернізації регіону. Розвиток кредитних інструментів забезпечив прискорення індустріалізації, розширення сфери торгівлі, залучення внутрішнього й іноземного капіталу, а також формування сучасної фінансової інфраструктури. Незважаючи на обмеження імперської політики та вплив зовнішніх чинників, сформована кредитна система заклала підвалини для розвитку підприємництва та підвищення економічного потенціалу українських земель. Історичний досвід комерційного кредитування є важливим джерелом для аналізу сучасних процесів реформування банківської системи України та дає змогу глибше осмислити економічні механізми, що визначали розвиток регіону в історичній перспективі.

Джерела та література

1. Бондаренко, О. В. (2021). Розвиток торгівлі в містах Наддніпрянської України в 1785–1917 рр.: сучасна вітчизняна історіографія. *Society. Document*.

Communication Ed. 11. 75 – 90.

2. Гончарук Т. Г. (1999). З історії вивчення української економіки першої половини ХІХ ст.: *Історіографічні нариси*. 152 с.

3. Марченко О. (2024). Взаємовідносини органів міського самоврядування та міських громадських банків У ХІХ – на початку ХХ ст. (на прикладі Єлисаветградського міського громадського банку). *Історія та археологія*, (1), 49–62. <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-1-6>

4. Орлик М. В. (2020). Розвиток дрібного кредитування у Наддніпрянській Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ сторіч. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки: зб. наук. пр. Кропивницький : ЦНТУ. Вип. 5 (38). С. 83-96.*

5. Орлик В.М. (2006). Фінансова політика Російської імперії в українських губерніях у ХІХ ст. (історіографія проблеми). // *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Вип.ХІ. – Київ.: Ін-т історії України НАН України. С. 85-95*

6. Орлик С., М. Орлик (2022). Проблема становлення та розвитку банківського кредитування в наддніпрянській Україні (друга половина ХVІІІ – початок ХХ ст.): сучасний науковий дискурс вітчизняних учених. *Соціум. Документ. Комунікація. Вип. 15. С. 122–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cdk_2022_15_8.*